

HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI

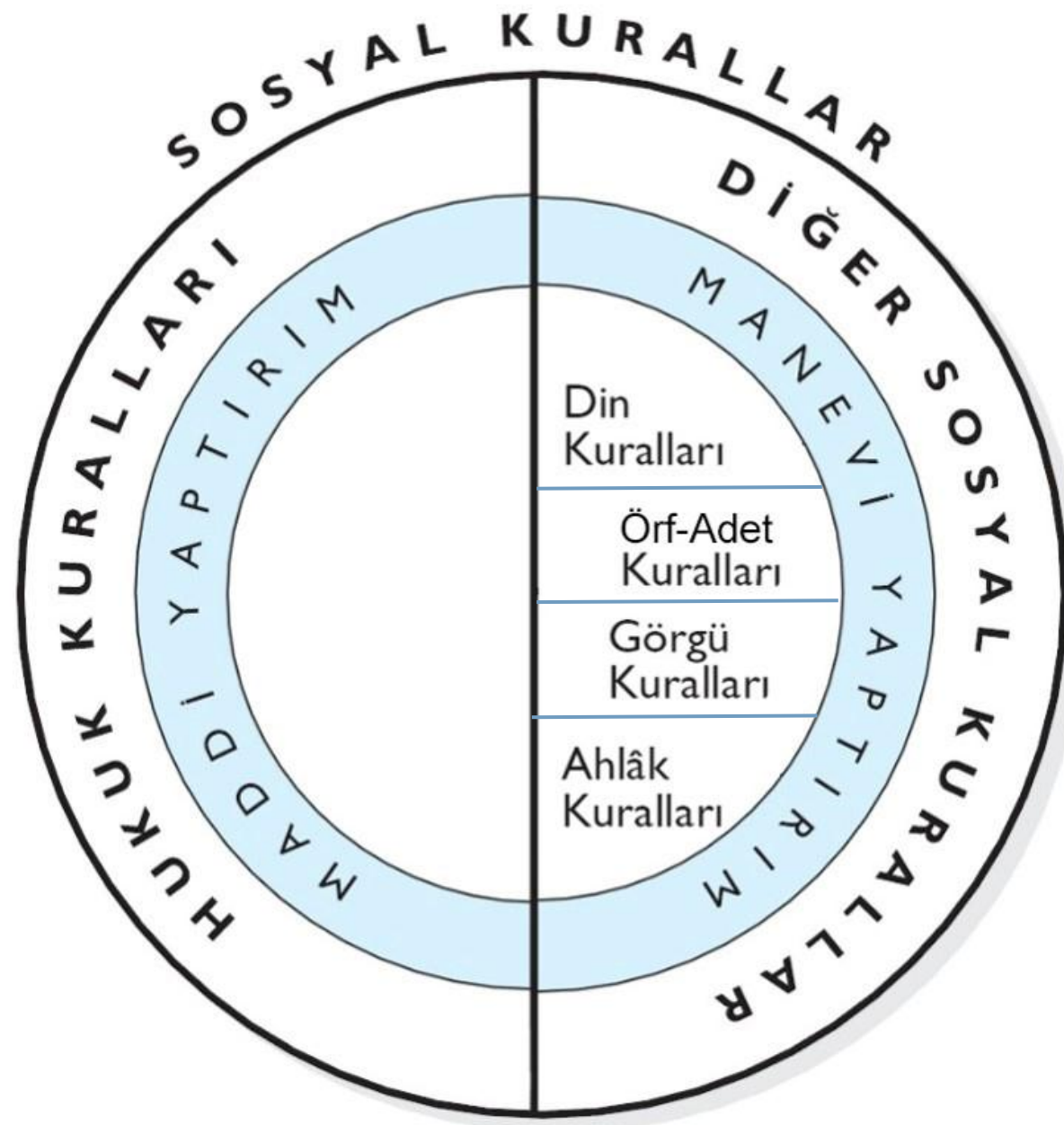
2.Ders

Yrd.Doç.Dr. Uğur ÖZER

- **HUKUK KAVRAMI**
- **HUKUK KURALLARININ BELİRGİN ÖZELLİKLERİ**
- **HUKUKUN SOSYAL DÜZEN İÇİNDEKİ İŞLEV VE AMACI**
- **HUKUKUN YAPTIRIMI**

HUKUK KAVRAMI

- Hukuk, toplumsal düzeni sağlayan ve devletin maddi yaptırım gücüne dayalı, uyulması zorunlu kurallar bütünü olarak tanımlanabilir.
- Diğer bir tanıma göre "hukuk, toplum hayatında kişilerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen ve uyulması kamu gücü ile desteklenmiş bulunan sosyal kurallar bütünüdür".
- Hukuk kurallarını diğer kurallardan ayıran en önemli farklılık devlet tarafından çıkarılması ve yaptırıma dayalı olmasıdır.

Yaptırım (Müeyyide):
Sosyal kurallara uyulmadığında karşılaşılan tepkidir.

HUKUK KURALLARININ BELİRGİN ÖZELLİKLERİ

- Hukuk kuralları, genel, soyut, kişilik dışı, sürekli ve caydırıcı kurallardır. Hukuk kuralları emredici bir irade içermektedir ve insanların dışa yansıyan davranışlarıyla ilgilenmektedir.
- Hukuk kuralları, tek tek somut durum, olay ve belirli kişiler için değil, benzer durum ve olayları ve de bu durum ve olaylar içinde yer alacak herkesi kapsayan ve herkesi bağlayan kurallardır. Bu husus hukuk kurallarının nesnelliği olarak da tanımlanmaktadır.

HUKUKUN SOSYAL DÜZEN İÇİNDEKİ İŞLEV VE AMACI

- Diğer sosyal düzen kuralları gibi, hukuk kurallarının da temel işlevinin, en genel manada, sosyal düzenin uyum içinde devamını sağlamak olduğu söylenebilir. Toplum yaşamında asgarî bir huzur ve barış ortamının temininin hukuk kurallarının işlevleri olarak değerlendirildiği görülmektedir.
- Hukukun amacının da adaleti sağlamak olduğu veya olması gerektiği söylenebilir. Türk Dil Kurumu Hayli soyut bir kavram olan adaleti, yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme olarak tanımlanmıştır.

HUKUKUN SOSYAL DÜZEN İÇİNDEKİ İŞLEV VE AMACI

- Hukuk kurallarının sosyal düzendeki işlevinin ve hukukun amacının daha iyi anlaşılabilmesi için hukukun iki görünümünü oluşturan pozitif hukuk ve doğal (tabiî) hukuk kavramlarına değinmek gereklidir.
- **Pozitif hukuk**, devletin yetkili organlarınca çıkarılan kanun, kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik gibi hukuk kurallarını, mahkemelerce kabul edilen ve uygulanan örf ve adet esaslarını ve bağlayıcı mahkeme içtihatlarını kapsamına alan ve geçerliliği bütün ülkede devlet tarafından sağlanan hukuka verilen addır.

HUKUKUN SOSYAL DÜZEN İÇİNDEKİ İŞLEV VE AMACI

- **Doğal (tabiî) hukuk** ise, pozitif hukuka karşıt bir konumlanışla, bağlayıcılığını devletten almayan, devlet hukukunu (pozitif hukuku) aşan ve bu hukukun değerlendirilmesinde yararlanılan adalet esasları olarak değerlendirilebilir. Bir başka anlamıyla, bütün insanlar ve toplumlar tarafından bağlayıcılığı kabul edilen hukuk ilkeleri anlamına gelir.

HUKUKUN SOSYAL DÜZEN İÇİNDEKİ İŞLEV VE AMACI

- İlk çağdan bu yana, doğal hukuk yaklaşımının, genellikle, mevcut olan hukuka yön vermek, devlet gücünü sınırlamak üzere öne çıkan görüşlere egemen olduğu gözlenmiştir. Modern insan hakları düşüncesinin yerleşmesinde de, doğal hukuk yaklaşımının belirgin etkileri vardır; zira, insanın doğal, vazgeçilmez ve ihlâl edilmez haklara sahip olduğu ve siyasi iktidarın bu haklara saygı göstermek yükümlülüğü altında bulunduğu da bir doğal hukuk ilkesidir.

HUKUKUN SOSYAL DÜZEN İÇİNDEKİ İŞLEV VE AMACI

- Doğal hukuk evrensel bazı hukuk ilkelerinin var olduğu veya olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak devleti şekillendiren siyasal rejim anti-demokratik ve baskıcı bir karakterdeyse, pozitif hukuk kurallarının bu ilkelere uzak olacağını öngörmek mümkündür.
- Buna karşılık, siyasal rejim, demokratik, çoğulcu, insan haklarını temel öncelik olarak gören niteliklere sahipse, mevcut hukuk kurallarının adalet, özgürlük ve eşitlik gibi ilkelere daha yakın olacağı söylenebilir.

HUKUKUN YAPTIRIMI

- **Yaptırım Kavramı**
- Yaptırım (müeyyide) herhangi bir kuralın koymuş olduğu emir ve yasaklara uygun hareket etmeme, onun yap dediğini yapmama veya yapma dediğini yapma halinde karşılaşılabilecek olan tepkidir. Yaptırım, kelime anlamı olarak ise “bir şeyi zorla yerine getirme, zorla yaptırma” anlamına gelmektedir.
- Kişileri bir kuralın koymuş olduğu emirlere uygun biçimde davranmaya veya onun yasakladığı davranışlarda bulunmaktan kaçınmaya zorlayan da, hep bir tepkiyle, bir yaptırımla karşılaşmak korkusudur.

YAPTIRIM KAVRAMI

- Örneğin, okulların yönetmelikleri sınavlarda kopya çekmeyi yasaklamıştır. Bir öğrenci bu yasağa rağmen kopya çekmeye kalkışırsa, hemen bir tepkiyle, bir yaptırımla karşılaşır ki, bu da o sınavdan sıfır alma ve ayrıca disiplin cezası alma şeklinde ortaya çıkar. Öğrencilerin sınavlarda kopya çekmesini önleyen şey, sonunda böyle bir tepkiyle, ağır bir yaptırımla karşılaşma korkusudur.

YAPTIRIM KAVRAMI

- Devlet tarafından düzenlenen hukuk kurallarının yaptırımlarının uygulanmasında, kolluk güçleri, mahkemeler, ceza evleri ve icra daireleri gibi devlet aygıtının kurum ve mekanizmaları görev alır. Bazı örf ve adet kurallarında kişinin vücut bütünlüğünü hedef alan maddî yaptırım söz konusu olsa bile, bu yaptırım devlet gücünün desteklediği bir yaptırım değildir ve bütünüyle hukuk dışıdır.
- Hukuk kurallarının yaptırımının devlet gücü destekli olması da, bu kuralların devletin yasama iktidarı tarafından yaratılmış olmasının bir sonucudur.

YAPTIRIMIN İŞLEVİ

- Yaptırım, genel olarak, hukuk düzeninin etkinliğinin sağlanmasına, toplumsal düzenin ve bu düzenin devamlılığının teminat altına alınmasına hizmet eder. Yaptırım uygulanmasa bile onun hukuk düzeni içerisinde öngörülmüş olması, toplumsal düzenin sağlanması adına belirli amaçlara hizmet eder. Bu bağlamda yaptırım, birincisi pasif işlev, ikincisi ise aktif işlev olmak üzere iki temel işlevi vardır.

YAPTIRIMIN İŞLEVİ

- **Pasif işlev**, yaptırımın sırf hukuk düzeninin içinde öngörölmüş olması dolayısıyla yerine getirdiği işlevi ifade eder. Nitekim yaptırımın hukuk düzeni içindeki varlığı, yaptırımın ilişkin olduğu hukuk kuralına uygun davranmak yönünde genel olarak toplumdaki bireyleri etkiler. Yaptırım, yapısı gereği bir zorlamayı bünyesinde barındırması nedeniyle, kişiler bu zorlamanın muhatabı olmak istemezler. Bir kurala aykırı davranmaları nedeniyle o kuralın muhatabı olacaklarını bildiklerinden dolayı da kurala uygun davranma eğiliminde olurlar.

YAPTIRIMIN İŞLEVİ

- Pasif işlev bakımından, yaptırımın hukuk sistemi içindeki varlığı, bireyler üzerinde korkutucu bir etki yapmak suretiyle, onların kurallara uygun davranmasını sağlama şeklinde ortaya çıkar. Bu işlevin sağlanması bakımından, aktif bir davranışla yaptırımın bireylere uygulanmasına gerek yoktur. Bu nedenle bu işleve pasif işlev denilmesi uygun görülmüştür.

YAPTIRIMIN İŞLEVİ

- Yaptırımın **aktif işlevinde** ise, bir kuralın ihlal edilmesi nedeniyle yaptırımın kuralı ihlal eden kişi veya kişilere uygulanması söz konusudur. Böylelikle ihlali yapan kimseye kamusal bir tepki olarak uygulanan yaptırım, hem o bireyi aynı fiili tekrar gerçekleştirmekten uzak tutmak hem yaptırımın uygulandığını gören toplumdaki diğer bireyleri benzer hukuka aykırı fiilleri gerçekleştirmekten alıkoymak hem de hukuka aykırı fiil nedeniyle zarara uğrayan kimselerin zararlarını karşılamak veya ödetme duygularını tatmin etmek bakımından önemli bir işlev yerine getirir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

- Hukuk kurallarının yaptırımı genellikle o hukuk kuralını koymuş olan yetkili makam tarafından önceden belirtilmiştir. Hukukun yaptırım türleri aşağıda yer almaktadır:

YAPTIRIM TÜRLERİ

o Ceza

- o Suç karşılığında öngörülen yaptırımlara ceza denir. Suç kavramı, hukuka aykırılık kavramından daha dar bir anlama sahiptir. Bu bağlamda her suç aynı zamanda hukuka aykırı bir fiil iken; her hukuka aykırı fiil suç olarak nitelendirilemez. Örneğin hırsızlık hem hukuka aykırı bir fiil hem de suçtur. Oysa borcunu ödememek hukuka aykırı bir fiil iken suç teşkil etmez. Bir hukuka aykırılığın aynı zamanda ceza hukuku anlamında bir suç teşkil edip etmediğini belirlerken esas alınacak tek husus, o hukuka aykırılık için nasıl bir yaptırım öngörüldüğüdür.

YAPTIRIM TÜRLERİ

- Ceza
- Türk Ceza Kanunu'nun 45. maddesine göre suç karşılığında öngörülen yaptırım olarak cezalar adli para cezası ve hapis cezasıdır. Dolayısıyla bir hukuka aykırılığın yaptırımı olarak adli para cezası veya hapis cezası öngörülmüşse, o hukuka aykırılık aynı zamanda bir suç teşkil etmektedir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

- **Ceza**
- Türk Ceza Kanunu'nda temel olarak üç tür hapis cezası öngörülmüştür. Bunlar; ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası, müebbet hapis cezası ve süreli hapis cezasıdır.
- Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile müebbet hapis cezasının hükümlünün hayatı boyunca devam etse de aralarındaki fark hükümlünün tabi olduğu infaz rejimi, infaz kurumunda kendisine tanınan hak ve yükümlülükler ile hükümlünün koşullu salıvermeden faydalanma süreleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır.
- Süreli hapis cezası ise, kanunda aksi belirtilmeyen hallerde bir aydan az, yirmi yıldan fazla olamaz. Hükmedilen bir yıl veya daha az süreli hapis cezası, kısa süreli hapis cezasıdır.

YAPTIRIM TÜRLERİ

o Ceza

- o Adli para cezası, beş günden az ve kanunda aksine hüküm bulunmayan hallerde yediyzotuz günden fazla olmamak üzere, belirlenen tam gün sayısının, bir gün karşıliğı olarak takdir edilen miktar ile çarpılması suretiyle hesaplanan meblağın hükümlü tarafından Devlet Hazinesine ödenmesinden ibarettir. En az yirmi ve en fazla yüz Türk Lirası olan bir gün karşıliğı adli para cezasının miktarı, kişinin ekonomik ve diğer şahsi halleri göz önünde bulundurulularak takdir edilir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

- **Ceza**
- Ceza hukuku anlamındaki suçlar karşılığında öngörülen adli para cezası ve hapis cezası şeklindeki yaptırımlara yalnızca yargılama makamları karar verebilir. Bu tür yaptırımlara, yargısal makamlar dışında, idari bir makamın ya da kamu görevlisinin karar verebilmesi mümkün değildir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

o Cebri İcra

- o Cebri icra, herhangi bir borç ya da başka bir hukuki yükümlölüğün, yükümlüsü tarafından rızayla yerine getirilmediğı hallerde, devlet gücü eliyle zorla yerine getirilmesini ifade eden yaptırımdır. Örneğın 100.000 TL'lik borcunu alacaklıya ödemeyen borçlu, alacaklının icra takibinde bulunması halinde devlet gücü eliyle borcunu zorla yerine getirmek zorunda kalır. Bu bağlamda borcunu ödemeyen borçlunun, borcuna ve diğerk takip giderlerine yetecek miktardaki malvarlığı, bir devlet kurumu olan icra dairesi tarafından zorla haczedilip satılarak alacaklının alacağı ödenir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

o Cebri İcra

- o Cebri icra sadece para borçlarına ilişkin yükümlülükler bakımından söz konusu olmaz. Örneğin boşanma halinde, velayeti anneye verilen çocuğun, onu annesine teslim etmek istemeyen babanın elinden zorla alınarak anneye verilmesi; sözleşmesi sona erdiği halde kiraladığı dükkandan çıkmayan kiracının zorla tahliye ettirilmesi hep birer cebri icra örneğidir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

o Tazminat

- o Tazminat, bir hukuk kuralını ihlal ederek bir başkasının zarara uğramasına neden olan kimsenin bu zararı gidermesini ifade eden yaptırım türüdür. Bu yaptırım türünde, haksız fiil nedeniyle veya başka bir hukuka aykırı davranış nedeniyle karşı tarafın uğramış olduğu zararın, aynen iade, eski hale getirme, bir miktar para ödeme gibi araçlarla karşılanması söz konusu olur.

YAPTIRIM TÜRLEİİ

o Tazminat

- o Tazminat yaptırımı ile hukuka aykırı fiilden önceki durumun yeniden sağlanması amaçlanır. Tazminat ortaya çıkan zararın türüne göre maddi veya manevi olabilir. Bazen her ikisinin birlikte ortaya çıkması da mümkündür. Maddi tazminat hukuka aykırı fiil nedeniyle kişide oluşan somut zararın giderilmesine yönelik olarak öngörülürken, manevi tazminat somut bir zarar olmasa da, hukuka aykırı fiil nedeniyle kişide ortaya çıkan acı ve üzüntünün telafi edilmesi amacıyla belirlenir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

o Tazminat

- o örneğin trafik kurallarında yer alan hız limitine uymayarak bir başkasının aracına çarpan ve hasara neden olan kimse, çarptığı aracın sahibine verdiği zarar oranında maddi tazminat ödeme yaptırımına muhatap olurken; bir başkasına hakaret eden kimse ise hakaret ettiği kişiye manevi tazminat ödeme yükümlülüğüne tabi tutulabilir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

o Tazminat

- o Tazminat yaptırımı bazen başkaca yaptırım türleriyle birlikte de uygulanabilir. Örneğin bir başkasını kasten yaralayarak işinden üç hafta ayrı kalmasına neden olan kimse, bu cezai fiili nedeniyle hem hapis cezasına mahkum olurken hem de yaraladığı kimseye işinden ayrı kaldığı sürede kaybettiği gelir nedeniyle maddi tazminat, çektiği acı nedeniyle de manevi tazminat ödemek durumundadır.

YAPTIRIM TÜRLERİ

o Hükümsüzlük

- o Belirli bir hukuki amaca ulaşmak için, usulüne uygun gerçekleştirilen irade açıklamalarına hukuki işlem denir. Hukuki işlemler her hukuk dalı bakımından söz konusudur. Söz konusu işlemlerin iradi (fikri) ve şekli unsur olmak üzere iki temel unsuru vardır. İradi unsur, hukuki işlemin, işlemi gerçekleştiren kişi veya kişilerin özgür iradesine dayanmasını ifade eder. Bu bağlamda örneğin cebir ve tehdit altında gerçekleştirilen işlemler hukuka aykırı olurlar. Şekli unsur ise işlemin kanunda öngörülen şekil şartlarına ve usule uygun olarak gerçekleştirilmesini ifade eder.

YAPTIRIM TÜRLERİ

o Hükümsüzlük

- o Örneğin Ceza Muhakemesi Kanunu'nda, şikayetin, yetkili mercilere yazılı veya tutanağa geçirilmek suretiyle sözlü olarak yapılması öngörülmüştür. Şikayet yapılırken kanunda öngörülen bu yazılı şekil şartına uyulmazsa, şekli unsur yönünden hukuka aykırılık ortaya çıkar. Bu iki unsurdan birisinde ortaya çıkacak hukuka aykırılıklar hükümsüzlük yaptırımına bağlanmıştır.

YAPTIRIM TÜRLERİ

o Hükümsüzlük

- o Hukuksal işlemlerdeki hukuka aykırılıkların ağırlığı (niteliği) değişik derecelerde olabilir. Bu bağlamda kanun koyucu da hukuki işlemler yapılırken gerçekleştirilen hukuka aykırılığın ağırlığına göre hükümsüzlüğü de değişik türlerde ve ağırlıkta kabul etmiştir. Bu bağlamda genel olarak hükümsüzlük türleri yokluk, mutlak butlan (kesin hükümsüzlük) ve nispi butlan (nispi hükümsüzlük, iptal edilebilirlik) olarak sayılabilir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

- **Hükümsüzlük**
- **Yokluk**, hukuksal bir işlemin hiç gerçekleştirilmemiş ve hukuk alanında doğmamış sayılmasıdır. Bu durum hükümsüzlüğün en ağır türüdür. Hukuki işlemler gerçekleştirilirken ancak çok ağır nitelikte hukuk ihlallerinin yapılmış olması durumunda yokluk yaptırımı söz konusu olabilir. Bu nedenle yokluk yaptırımına bağlanmış hukuka aykırılıklar çok fazla değildir. Bu duruma birkaç örnek vermek gerekirse, yetkili resmi memur önünde gerçekleştirilmeyen evlilik, aynı cinsten iki kişinin nişanlanması, tamamen yetkisiz bir kişiye verilen şikayet dilekçesi yokluk yaptırımına bağlı hukuki işlemlerdir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

- **Hükümsüzlük**
- **Mutlak butlan**, hukuki işlemin kurucu unsurları bakımından hukukun emredici hükümlerine aykırı davranıldığı; ancak bu hukuka aykırılığın, yokluk yaptırımını gerektirecek kadar ağır olmadığı hallerde söz konusu olur. Yokluğa tabi işlemler hukuk dünyasında hiç var olmamış sayılırken, mutlak butlana tabi hukuki işlemler hukuk dünyasında var olmuş kabul edilirler. Bunların geçersizliklerinin sağlanması için mutlak butlanla hükümsüzlüklerine yargısal merciler tarafından karar verilmesi gerekir. Örneğin evli olan kimse ikinci kez evlendiğinde, ikinci evlilik mutlak butlanla hükümsüzdür. Ancak bu durumun mahkemece tespit edilerek ikinci evliliğin iptali gerekir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

- **Hükümsüzlük**
- **Nispi butlan**, hukuki işlemin gerçekleştirilmesinde hukuka aykırılık olmakla birlikte, bu işlemin geçerli olup olmayacağıın işlemde etkilenen kimsenin iradesine bırakılmasına imkan tanıyan bir yaptırım türüdür. Bu hükümsüzlük türünde söz konusu işlem, bünyesinde hukuka aykırılık barındırmaktadır. Ancak bu hukuka aykırılık yokluk veya mutlak butlana tabi işlemlerde olduğu kadar ağır değildir. Bu nedenle hukuka aykırı işlemde etkilenen kimsenin iradesi ile işlem düzeltilebilmekte ya da tamamen geçersiz sayılabilmektedir. Örneğin bir katalogdan bakıp sözleşme imzalayarak satın aldığınız bir ürünün katalogdakinden farklı olarak gelmesi üzerine, ürünü satın alan kişi yapılan sözleşmenin iptalini isteyebilmektedir.

YAPTIRIM TÜRLERİ

o İptal

- o İptal hukuk kurallarına aykırı biçimde yapılmış olan idari işlemlere uygulanacak yaptırım türüdür. Gerçekten bir idari makamın hukuk kurallarına ters düşecek biçimde yapmış olduğu idari işlemler, bu yüzden menfaati zarara uğrayan kimseler tarafından yetkili yargı organına dava yoluyla başvurulmak suretiyle iptal ettirilebilir.
- o Örneğin bir kamu kurumu yetkilisi bir memuru haksız yere işinden çıkartırsa, kişi hukuka aykırı biçimde yapılmış olan bu idari işlemin iptali için idari yargı organına başvurarak açacakları bir davayla, hukuka aykırı olan işlemin ortadan kaldırılmasını isteyebilir.

KAYNAKLAR

- Aydın, U. (Editör) (2014). Hukukun Temel Kavramları-I. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. Eskişehir.
- Okan, N. (Editör) (2004). Hukuka Giriş. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. Eskişehir.
- Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts